

**LA CONSTRUCCIO DE L'ESPAI RURAL AL BAIX EMPORDA**

L'anàlisi de les transformacions del territori com a  
base per a la definició de criteris d'ordenació.

Tesi Doctoral presentada en el

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori

E. T. S. d'Arquitectura de Barcelona

UNIVERSITAT POLITECNICA DE CATALUNYA

per **ANTONI AGUILAR I PIERA**

Director de la tesi:

**Dr. JOAQUIM SABATE I BEL**

Girona, estiu de 1993.

## 2. 1. 5 Els estanys; testimonis de l'origen inundat a la plana baixempordanesa.

La lenta recuperació de les terres que formen la plana de l'Empordà, antigament ocupades per les aigües, donà lloc a una àrea pantanosa emmarcada per uns terrenys amb abundants cubetes tectòniques, origen dels petits estanys que conté i que s'identifiquen avui per les empremtes sobre el terreny definides arran de la seva dessecació artificial, o pels testimonis permanents que la seva presència ha deixat.

Ens remetem al text ja esmentat de J. Mas, LL. Pallí i J. Bach "Geologia de la Plana del Baix Empordà", amb relació a l'origen simultani dels estanys en les deficientes capacitats de drenatge de la plana, accentuades pels dipòsits al.luvials que la consoliden, i per la presència anterior de fractures tectòniques aïllades.

La necessitat d'augmentar la superfície de conreu i la voluntat de millorar les condicions de salubritat, experimentades com s'ha dit a partir del segle XVII i especialment del XVIII, portaren a iniciar molts processos de dessecació convertint la superfície recuperada en terres de conreu d'alta qualitat. Aquests processos es degueren en uns casos a la iniciativa de grans terratinents, en altres a l'actuació de col.lectius organitzats en societats o bé a instàncies dels propis Ajuntaments.

En l'àmbit del Baix Empordà identificarem, en base a empremtes, referències i testimonis escrits, els que corresponen a Ullastret, Pals, Belcaire, Gualta, Fontanilles, La Sala (Foixà), Sies (Monells) i La Bisbal, així com els de l'àrea de Palamós coneguts per "d'Es Grau" i de "Castell", dels quals hi ha constància de la seva dessecació en èpoques anteriors (s. XII).

*(Vegeu en el plànol global d'implantació d'estanys l'abast territorial assolit pels testimonis principals.)*

### 2. 1.5.1 L'empremta dels estanys: espai construït en els processos de dessecació i ocupació de les terres recuperades.

La decisiva aportació que atribuïm als estanys com a elements de la construcció del territori, s'ha d'entendre en tant que processos de transformació unitaris del territori, fruit en cada cas d'una voluntat aïllada concreta que en una acció projectual transforma l'estat natural, per fer productives les terres fins al moment inabastables. Es tracta d'un maneig de l'aigua que altera cursos, protegeix terres, canalitza fluxos i ordena el sòl, en una mena de model a petita escala del procés de lenta transformació que adapta la plana d'enfonsament per a l'aprofitament de l'home.

Els processos de dessecació dels quals, com veurem, sovint el tipus d'emprentes ens remet al tipus d'iniciativa en la intervenció, evolucionen des de l'excavació i la neteja de recs de desguàs i la consolidació constant de motes per reconduir els cursos que els alimenten i per evitar l'afluència de les aigües en cas d'avingudes, fins a la instal·lació de bombes per accelerar el buidatge.

En qualsevol cas la construcció del rec "Traient", sovint en el centre de la cubeta, era operació decisiva a partir del moment en què quedaren eixuts per tal de controlar el ràpid desguàs en cas de noves avingudes. Aquest rec constitueix l'eix vertebrador dels nous sistemes que organitzen l'espai. En algun cas com a Ullastret és utilitzat de forma inversa en l'actualitat, actuant com a canal de reg amb aportació d'aigua per nodrir els conreus recuperats.

( *Les dades històriques que s'esmenten en les descripcions d'alguns estanys corresponen a les expressades per J. Matas i Balaguer en "Els estanys eixuts". Diputació de Girona 1986.*)

L'estany de Sies, nom que pren del veïnat situat a 1 Km. del nucli de Monells, era un dels de menor superfície (set vessanes) (*vegeu la definició d'aquesta unitat en cap.I*) i juntament amb el de Millars (Gironès) drenaven per la riera anomenada La Canal cap al riu Rissac, afluent del Daró. Actualment no es detecten emprentes de l'espai que ocupava, per la qual cosa la referència gràfica que adjuntem és necessàriament indicativa.

De forma semblant, els escassos testimonis i la manca d'empremtes dificulten la definició concreta dels estanys de La Sala, Gualta i Fontanilles, ocupats en l'actualitat per conreus inserits en el teixit parcel·lat que els envolta, tanmateix però podem precisar:

-L'estany de La Sala, en terme de Foixà, es trobava al nord del nucli que li dóna el nom, en una fondalada prop del marge dret del Ter. Es el punt de trobada de les dues rieres de Foixà amb la de Rupià. El desguàs es produeix per la perllongació d'aquesta riera cap a la riera Nova de Sant Iscle i al riu Daró. Cal vincular la seva desaparició al progressiu control del curs del riu Ter, eliminant-se els embassaments produïts per les avingudes.

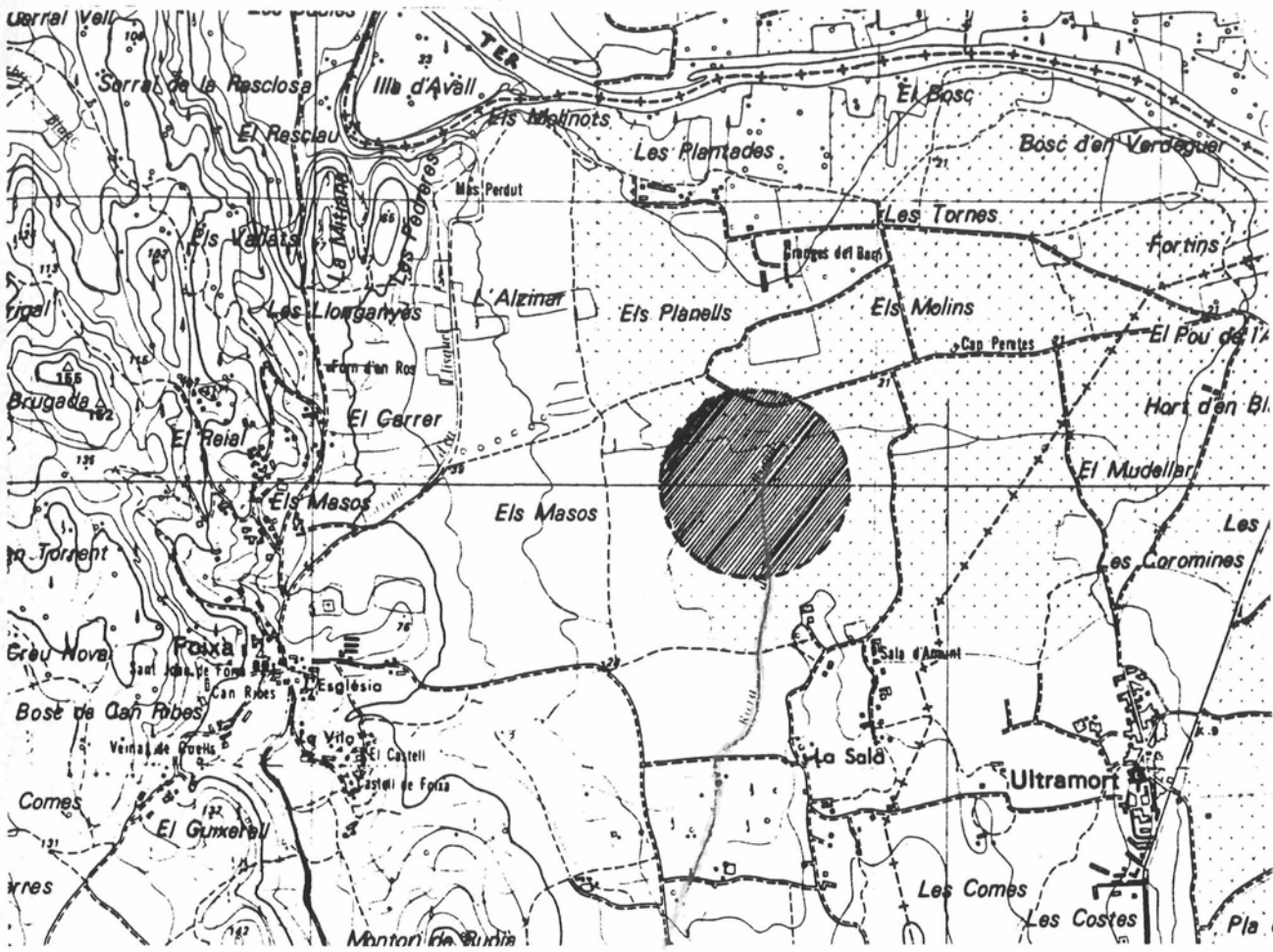
-Els estanys de Gualta i Fontanilles formen part de la zona pantanosa que travessa el riu Daró. Es tracta dels estanys anomenats de Poma (Gualta) i Buleny (Fontanilles), llocs actualment molt transformats dels quals la toponímia deixa constància i que es van dessecar arran de l'adequació del curs del Daró a partir del terme de Gualta cap al molí de Pals i per l'endegament de la sèquia dels Regadius de Gualta, que abasta l'àrea de conreus del terme de Torroella al marge dret del Ter.

Pel que fa a l'estany d'Es Grau a Palamós i el de Castell a l'antiga Vila Romà, es tracta d'embassaments alimentats per la riera Aubi en el darrer tram del seu antic recorregut cap al port de Palamós, trobant-se el primer a poca distància de la platja, en un espai ocupat actualment pel teixit urbà de Palamós. El que hem anomenat de Castell estava situat prop de la confluència de les rieres Aubi i de Canyelles, en lloc de localització imprecisa per les transformacions incorporades. Hi ha constància escrita (Arxiu Històric de Palamós) de la seva dessecació iniciada a partir de l'any 1191.

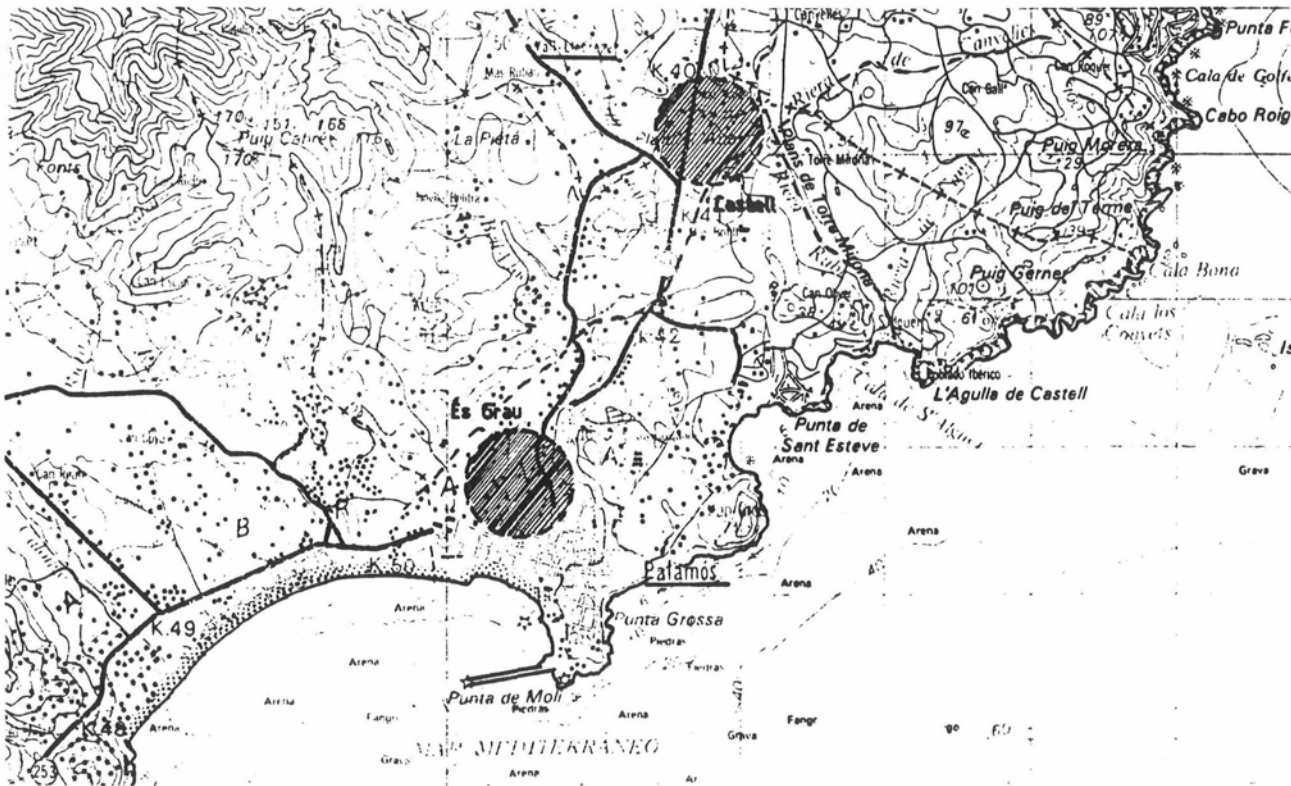
*(Vegeu en els documents adjunts la localització amb límits imprecisos d'alguns dels aquí esmentats, la seva integració en el continu parcel·lat fa imperceptibles les empremtes.)*



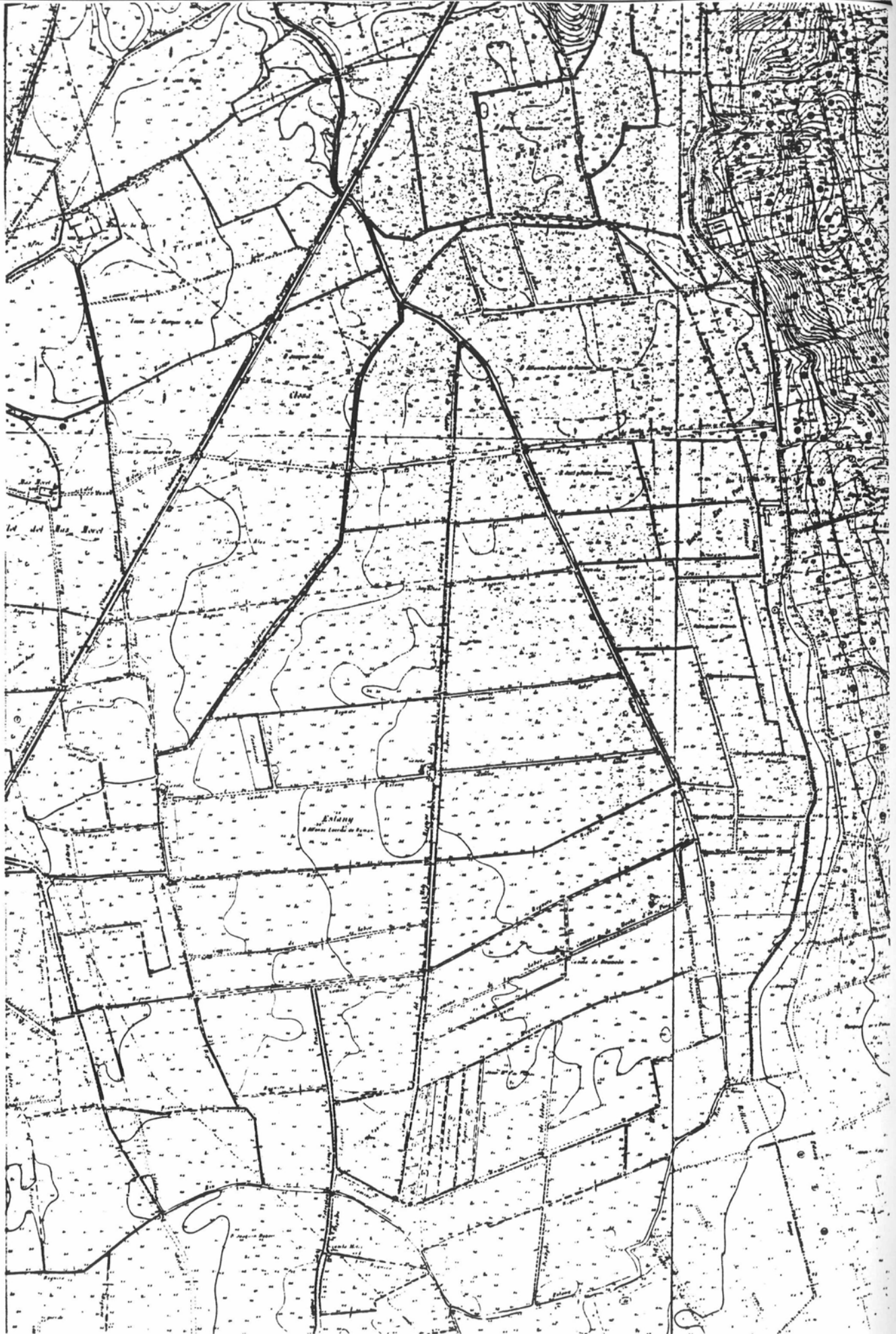
L'ESTANY DE SIES  
(delimitació imprecisa)



ESTANY DE LA SALA



ESTANYS D'ES GRAU I DE CASTELL



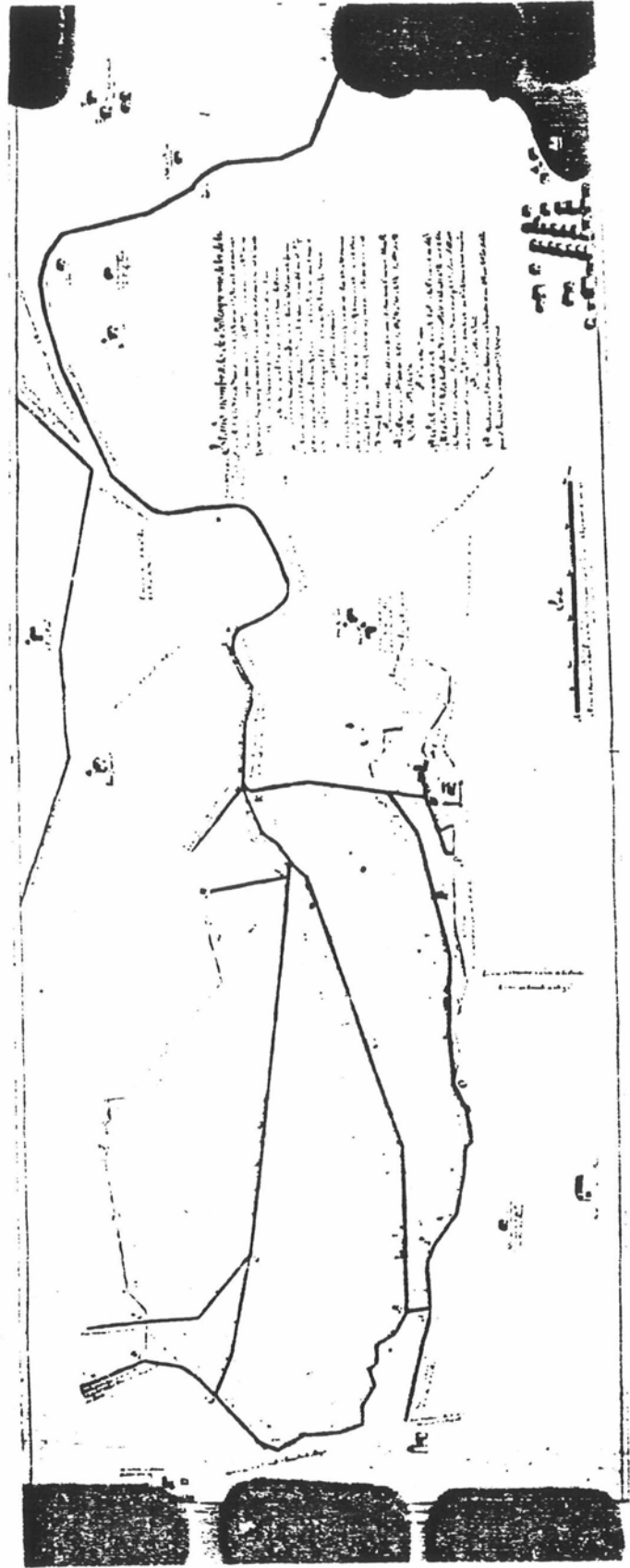
LES EMPRENTES DE L'ESTANY DE BELLCALRE

L'estany de Bellcaire, un dels més importants, constituïa l'embassament més gran del Comtat d'Empúries, a la plana de Bellcaire, sota el massís del Montgrí, abastant fins a L'Escala. El seu buidatge, es va fer a càrrec d'una companyia vinculada a grans terratinents, que obtingué l'autorització l'any 1721. Els treballs van tenir lloc fins a l'any 1742. L'embassament formava part dels sectors inundats pel Ter en els seus antics cursos cap a Empúries, procedint-se al seu buidatge per la construcció dels tres recs que convergeixen prop del terme de L'Escala en el rec Cinyana que aboca les aigües en la branca principal del rec del Molí de Verges. L'espai delimitat pels tres recs és travessat per desguassos paral·lels que intercomuniqueu la xarxa, dibuixant una trama quasi ortogonal que identifica l'estany respecte dels sistemes que l'envolten.

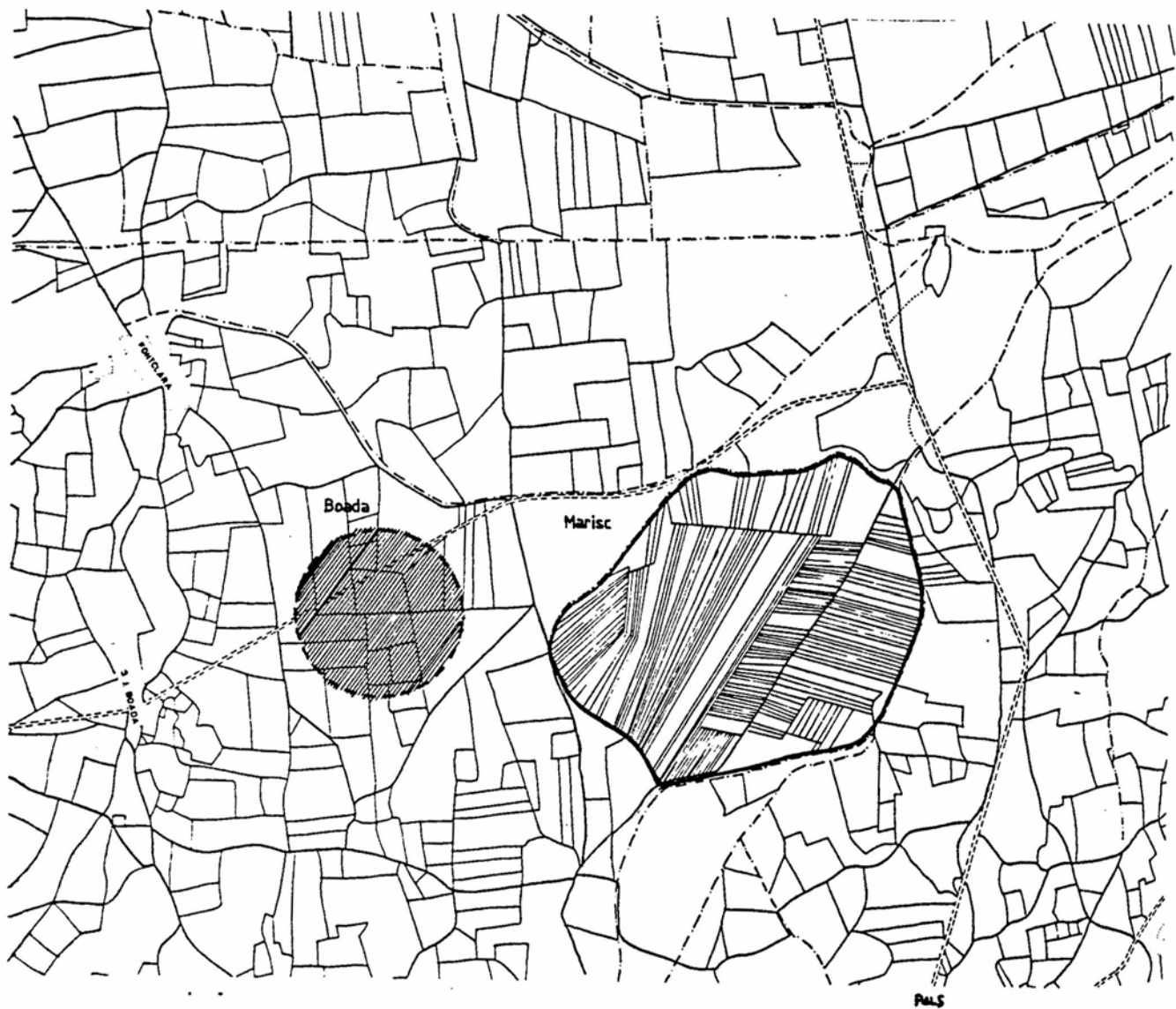
El document que extractem de l'original del "Fondo Sentmenat" (Arxiu de la Corona d'Aragó) conté: *"Estaño nombrado de Bellcayre uno de los de la Baylia Real de la villa de Verges del Obispado de Gerona del Principado de Cataluña con la sequias que se hizieron para desguassarle en el año 1722.- Escala de 500 canas de vuit pams de Cataluña."*

El plànol topogràfic actual presenta unes traces que mantenen pràcticament inalterades les originals, excepte la modificació puntual que provoca la carretera en el traçat de sortida del desguàs.





"ESTAÑO NOMBRADO DE BELLAIRE"-1722  
"Fondo Sentmenat" Arxiu de la corona d'Aragó



ESTANYS DE BOADA I MARISC

L'estany que anomenem de Pals de fet el componen dues unitats amb forma arrodonida, separades a poca distància per una elevació topogràfica. Es tracta de l'estany de Boada situat en terme de Palau Sator prop del nucli de St Julià de Boada, en el paratge de Closes Fondes, amb una superfície de 90 vessanes, i de l'estany Marisc que, amb major superfície (365 vessanes), ocupa el pla al nord del nucli de Pals.

La iniciativa i el costejament del seu buidat tenen orígens diferents en cada cas, doncs mentre el de Boada es desseca a partir de l'autorització aconseguida el 1745 per un important propietari anomenat Pouplana, l'estany Marisc que rebia les aigües de tres rieres (Grossa, Petita i Caramany), afegint-s'hi en cas de crescudes la riera Vella de Fontclara, es va dessecar uns anys més tard amb les aportacions dels veïns de Pals.

Els treballs comportaren la construcció del rec Traient que, envoltant l'estany Marisc, permeté evacuar el de Boada, conformant alhora la mota que encara avui defineix amb contundència el seu límit nord. El buidat comportà anys més tard la construcció de les motes existents a la banda sud canalitzant les tres rieres esmentades, fins al punt d'inici del rec d'es Coll, que és la branca principal construïda per drenar tot el sector.

Les diferents empremtes sobre el territori resultat d'aquestes operacions resten fidels a les diferents iniciatives que endegaren els processos, així doncs, en el cas de Boada, l'espai, el conformen peces morfològicament integrades en la trama que les envolta, fet que a la vegada dificulta la precisió dels límits. En el cas de Pals el cercle, perfectament delimitat per les importants motes que l'envolten en un 80%, identifica clarament el lloc i inclou uns conreus d'arròs recolzats en un sistema parcel·lari molt dividit en feixes alineades, propi dels repartiments de terres realitzats entre els veïns.

El sistema parcel·lat respon al model ja esmentat arran dels sistemes canalitzats, en què cada peça participa simultàniament de la sèquia, del desguàs i del camí.



L'ESPAI OCUPAT PER L'ESTANY MARISC. (Pals)



LA MOTA DE PROTECCIO DE L'ESTANY MARISC.

L'estany que coneixem com d'Ullastret era la resta d'un sector de 900 vessanes inundat pel riu Daró, ocupant el Pla entre els termes d'Ullastret i Serra de Daró, des del nucli de LLavià fins envoltar part del puig de Sant Andreu, seu d'un important assentament Ibèric del que es mantenen notables restes en l'actualitat. Aquest embassament actuava de fet de regulador dels fluxos aportats pel Daró en el seu indecís curs, i s'alimentava a més per la riera de Salsà que drena les escorrenties de la serralada que entronca amb el terme de Peratallada.

El procés de dessecació, realitzat sempre per iniciativa del comú d'Ullastret, tota vegada que n'obtingué el dret de propietat l'any 1598, es portà a terme en dues èpoques diferenciades. La primera, de fet, va ésser una reculada de les aigües experimentada arran de les obres de canalització del Daró i d'estabilització de motes realitzades a l'inici de la segona meitat del segle XVIII. Amb aquesta intervenció es van alliberar unes 300 vessanes al sector nord-oest del que pròpiament es coneix per estany d'Ullastret, en l'espai per on es produïa l'accés de les aigües del Daró. La reculada de l'estany va iniciar el procés molts anys després.

En concret, l'any 1849, l'Ajuntament sol·licita l'autorització per realitzar els treballs, com a conseqüència dels bons rendiments obtinguts en els conreus de les terres ja recuperades, treballs que s'executen a partir de 1856 amb la construcció d'una nova llera per al Daró, prop de Serra de Daró i per a la riera de Salsá, vorejant el perfil de l'estany per mitjà de motes. Per accelerar el buidatge s'instal·la una bomba de vapor i s'excava el rec Traient en el centre de la cubeta, al qual alimenten recs transversals que delimiten fases del repartiment posterior de les terres.

La iniciativa col·lectiva d'aquest procés realitzat en espai comunal provoca un resultat encara permanent en l'actualitat, caracteritzat per les divisions regulars que comporta l'objectiu d'un repartiment de drets reconeguts sobre la base de lots de terreny determinats.

Aquest fet implica paquets de parcel·les de formes rectangulars allargades, amb proporcions que poden arribar a 1/10, amb la finalitat d'optimitzar les condicions d'accés, reg i desguàs. Els eixos d'accés es connectaran amb els camins antics que voregen l'estany, de forma que el nou sistema generat en les terres recuperades resulta integrat en la xarxa que relliga el territori.

La transformació induïda en la posada en servei de les terres recuperades suggereix una aproximació als processos que s'esdevenen sobre les terres comunals, que introduïm en l'apartat següent per tal d'entendre l'origen d'aquestes formes ordenades de divisió del sòl, freqüents en els sectors de regadiu a l'Empordà.

*(Les fotografies adjuntes ens aproximen a l'abast de la cubeta tectònica, que les terres recuperades transformen en un diàleg sobtat pla-relleu.)*

*(Els documents de les pàgines següents posen de manifest el sistema generat per l'estany, amb pautes d'ordre pròpies i desvinculades de l'entorn parcel·lat de secà.)*

L'ESTANY D'ULLASTRET



L'ESPAI RECUPERAT



L'ESTANY D'ULLASTRET



L'ESTANY D'ULLASTRET



EL REC TRAIENT



LA MOTA DE PROTECCIO

## 2. 1.5.2 Les terres comunals; El seu repartiment.

La dotació per part dels municipis de béns susceptibles d'ésser utilitzats o gaudits pels seus veïns i en concret de superfícies de sòl per al seu conreu, fet constatat des dels segles XVI i XVII, ha estat objecte abastament considerat per les fonts del dret en la base del principi d'igualtat dels ciutadans per accedir a l'ús d'aquests béns. De fet han representat en esperit un avenç en la voluntat de reduir les diferències socials, constituint l'única via d'accés a l'ús de la terra per part de molts camperols humils, per bé que sovint han suposat una font d'ingressos afegits als aconseguits pels terratinents en les pròpies terres.

El cos jurídic que ha inspirat majoritàriament els abundants textos legals i les ordenances redactats per a la seva regulació es basa, d'una banda, en la definició dels subjectes amb dret a utilització, és a dir, els veïns susceptibles d'ésser considerats com a tals, i d'altra, en la determinació dels sistemes d'aprofitament que garanteixin un ús equilibrat i equitatiu de les terres objecte del repartiment. Cal referir-se en aquest sentit als textos d'A. Nieto (Bienes Comunales) i d'A. Embid Irujo (Ordenanzas y reglamentos municipales en el derecho español).

Els processos que s'esdevenen sobre els sòls comunals generen models d'aprofitament de la terra amb implicacions directes en les transformacions de l'espai. Explica J. Matas, autor abans esmentat, amb relació als repartiments de terres comunals (\*), que molts municipis tenen terrenys comunals en aquell segle que o bé eren usats col·lectivament o bé eren llogats a particulars, en molts casos però el destí final va ésser la seva transformació en béns de propietat privada per processos de repartiment entre els veïns, processos que es dugueren a terme bàsicament a partir del darrer terç del segle XVIII.

En el cas d'Ullastret, les terres comunals recuperades arran de la primera reclusa de les aigües de l'estany van destinar-se majoritàriament a ús col·lectiu si bé una part important va quedar en mans de particulars per contractes de lloguer. Les necessitats econòmiques van provocar un constant augment de la superfície llogada en detriment de la col·lectivitat. Al voltant de l'any 1790, de les 455 vessanes que tenia el comú, 275 s'havien llogat a particulars, principalment a famílies benestants o a societats, únics estaments que podien fer front a la subhasta de lots importants, que després eren dividits i subarrendats a pagesos locals, generant-se importants guanys per a aquelles.

(\*) Josep Matas Balaguer : *"Repartiment de Terres Comunals a mitjan del segle XVIII ; El cas d'Ullastret"* Patronat Francesc Eiximenis - Girona 1978.

A la subhasta, hi concorrien també col·lectius de pagesos que després es repartien el lot aconseguit en parts proporcionals a la quantitat aportada a la subhasta. Cal esmentar també la presència de pocs camperols als quals s'adjudicaven peces aïllades de poca superfície. Els contractes d'adjudicació tenien una durada d'1 a 4 anys, fet que motivà inestabilitat i baix rendiment dels conreus iniciats.

Malgrat contenir aquest sistema una dosi important d'especulació amb guanys concentrats en poques mans, cal remarcar que es planteja des de l'Ajuntament, amb un relatiu èxit, sota el criteri de fer arribar la terra al major nombre de pagesos, i en aquest sentit s'estipulen en els contractes clàusules que obliguen a dividir i subarrendar a persones diferents en feixes d'1 i 2 vessanes, limiten la superfície que es poden quedar els propis adjudicataris i donen tracte preferencial als veïns d'Ullastret.

El repartiment definitiu de les terres es produí arran de la decisió dels propis veïns en assemblea el dia 2 de Novembre de 1787, amb el criteri de quedar garantida la millora del rendiment dels conreus amb la modificació del règim de tinença de la terra.

El repartiment es fa sota la base del treball de peritació fet per experts designats pel comú, els quals elaboren una llista amb tots els caps de família del poble i els forasters que posseeixen cases o altres propietats en el terme.

El repartiment es va fer proporcionalment a les quantitats pagades per contribució, cosa que beneficiava els propietaris principals. Segons extreu J. Matas del "Llibre del Repartiment" que es conserva a l'Arxiu Municipal d'Ullastret, la distribució es basava en una divisió del sòl en feixes de 0'5, 1, 2, 3 i en algun cas de 4 vessanes, atorgant-se a cada família els lots corresponents però en unitats discontinües, per tal de donar igualtat d'accés a les terres de millor i pitjor qualitat, origen de l'excessiva fragmentació de la propietat que es manté en l'actualitat.

Amb els treballs de dessecació definitiva de l'estany i la seva total incorporació al conreu es produeix un procés similar sobre les noves terres a l'abast, del qual deixen constància les escriptures de repartiment que es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de La Bisbal: Es reparteixen 243 vessanes el 22 de maig de 1855, 120 vessanes el 26 d'octubre de 1858 i 51 vessanes el 31 d'octubre de 1859.

Els propietaris de la part central de l'estany, ocupant una superfície total de 360 vessanes que han estat objecte fins al present de repetides inundacions, constitueixen una societat que suporta els costos de manteniment per garantir el buildatge. Aquesta societat manté encara avui les seves funcions.

## 2. 2. El sistema d'accés.

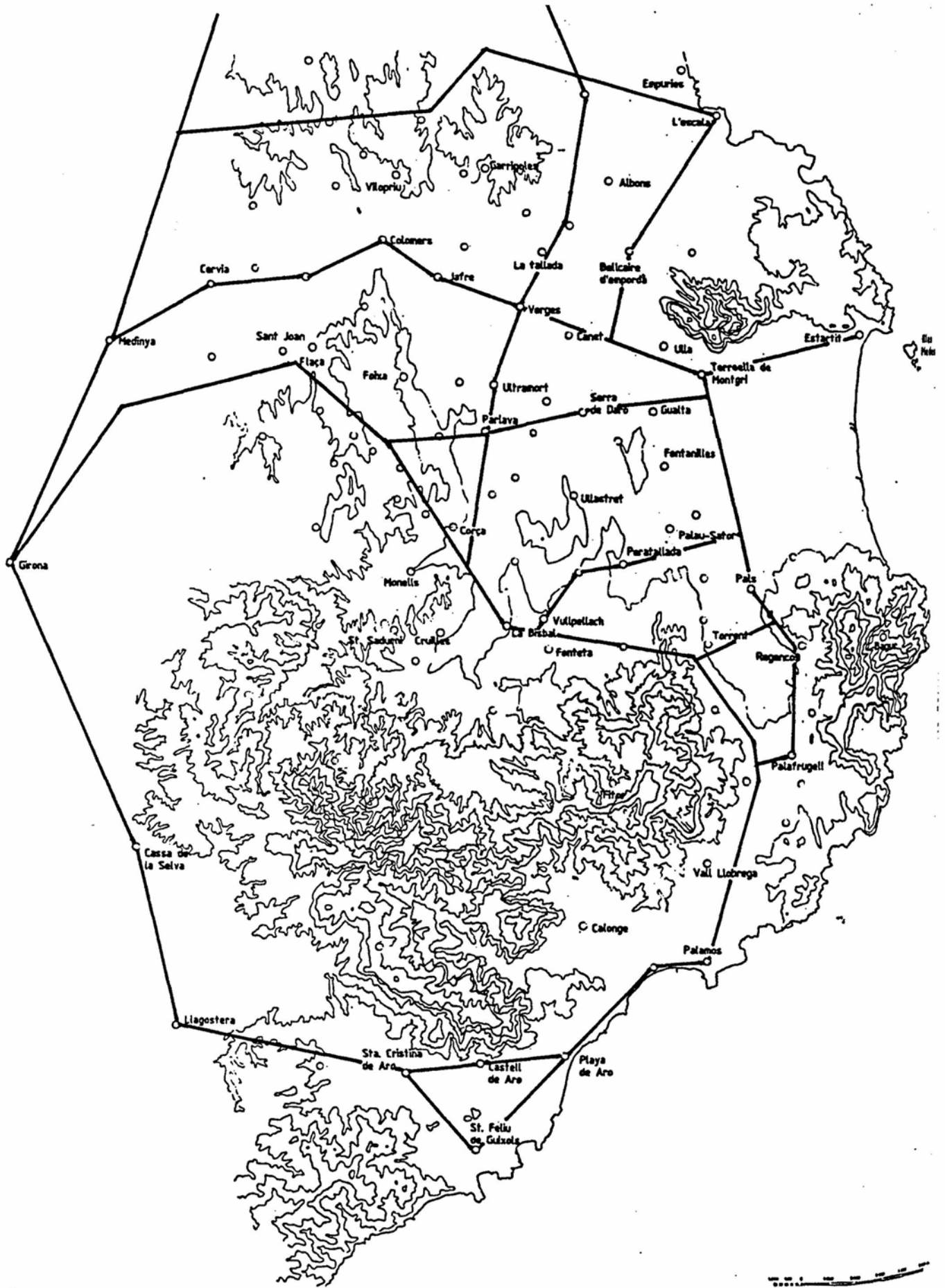
L'estructura d'accés que trobem avui al **Baix Empordà**, es vincula directament a les condicions a les quals ens referíem en el capítol I quan fèiem una descripció de l'àmbit des del punt de vista de la seva geografia física i de la utilització del sòl. En aquest sentit hem d'insistir, com abans, en el fet de la simultaneïtat dels factors centralitat i lateralitat, que definíem en relació al posicionament espacial de les dinàmiques amb implicacions en el territori, i que condicionen els fluxos de relació que induiran necessitats concretes de connexió. Reiterem doncs aquí la reflexió que fèiem a l'apartat I.6 en el sentit d'entendre el nostre àmbit immers simultàniament en una posició tangencial respecte dels eixos externs dominants i dels potencials de la costa, i a la vegada en els propis fluxos interns fruit de l'evolució dels actius que hi polaritzen llur activitat i llurs relacions.

En concret ens trobem enfront d'un doble esquema simultani d'incidència. D'una banda, una arrelada activitat agrària i el pes d'unes ciutats mercat anirán teixint elements d'interacció molt diversificats damunt un territori fortament humanitzat, i d'altra, una especialització d'usos introduïda per la pròpia evolució de les activitats i llur vinculació al front marítim, juntament amb la localització marginal dels eixos històrics de comunicació externa, induiran elements direccionats propis de la connexió a gran escala.

Aquests antecedents ens aproximen a la presència d'un sistema en el qual es superposaran una estructura tradicional tramada de camins i un subsistema de vies direccionades, el qual, com veurem, es recolzarà inicialment en la potenciació d'alguns d'aquells camins, i més tard implicarà la construcció de nous eixos que, per incorporar un major grau de tecnificació, assoliran recorreguts més directes, ocupant espais on les condicions del terreny no oferien prou garanties d'estabilitat per a l'establiment de l'antic camí.

La desvinculació dels nous eixos a l'estricta relleu d'assentaments, que sí respectava el camí, no implicarà en aquest territori una ostensible alteració en la jerarquització dels nuclis, tota vegada que les condicions del relleu provoquen variacions del recorregut de poca dimensió amb mínimes pèrdues de contacte, que el que sí provocaran és l'aparició de nous eixamples tangents a l'eix.

El protagonisme de determinats assentaments, el determinaran més condicions de centralitat, llocs de mercat o incorporació d'usos especialitzats, que la seva vinculació a determinats eixos d'accés.



EIXOS BASICS DE CONEXIÓ

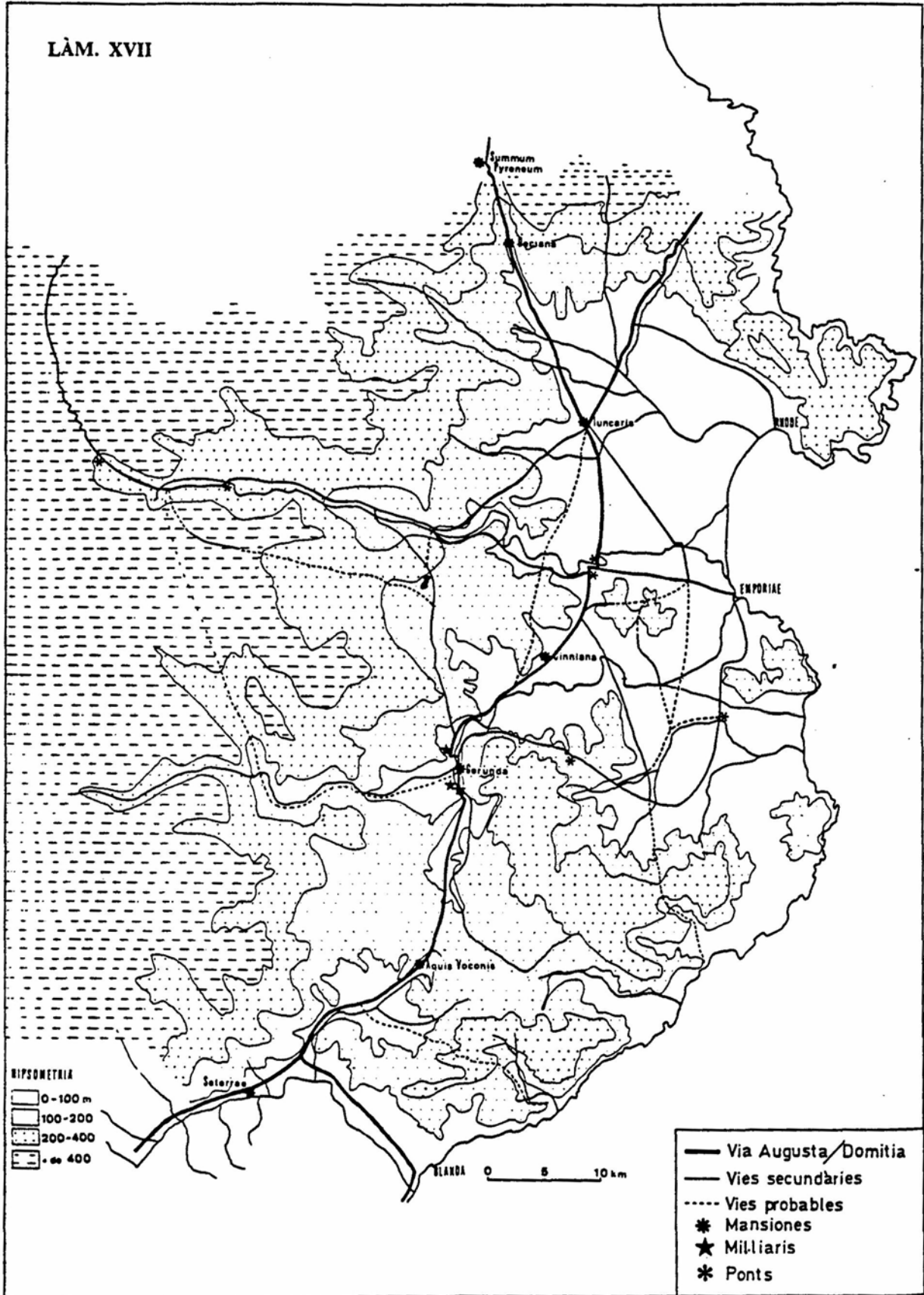
Els fluxos bàsics de comunicació que es superposen al diversificat detall de connectivitat rural es centren en la relació corredor tangencial extern - front marítim que formalitza eixos espacialment recolzats en els corredors territorials, i sobre la doble directriu que simultàniament organitza un esquema Nord - Sud i costa - interior, sense que d'altra banda hagi prosperat l'eix litoral a causa d'impediments per superar el massís de Begur i el sector inundable a la plana.

L'esquema direccional present es vertebrada des de l'eix Palamós-Palafrugell-La Bisbal-Girona que emmarca els vessants nord-orientals de les Gavarres, i des de les seves derivacions sensiblement paral·leles vers el Nord : La Bisbal-Figueres i Palafrugell-Torroella de Montgrí-L'Escala. Al vessant sud es defineix l'eix Sant Feliu de Guíxols-vall D'Aro-Girona, que tanca amb Palamós per l'únic tram reeixit de la via litoral.

Diversos eixos transversals reforcen la connexió costa-interior. Destaquem, d'una banda, el corresponent a L'Escala-Vilademant-Oriols, en el límit amb l'Alt Empordà, que ha estat potenciat amb el pla subsegüent a la construcció de l'autopista i per altra banda els eixos l'Estartit-Torroella-Verges-Girona i Torroella-Parlavà-Flaçà-Girona, ambdós amb recorreguts sensiblement simètrics respecte del traçat del riu Ter, i els secundaris La Bisbal-Ctra. de Pals, Torrent-Pals i Sta. Cristina-Castell D'Aro-Platja D'Aro, que relliguen el sistema bàsic d'enllaç.

*(Vegeu en el plànol que presentem una primera aproximació a l'esquema bàsic direccional, construït a partir dels eixos que hem esmentat.)*

*(Entenem que aquest primer referent global, malgrat recolzar-se en eixos actuals, és prou explícit i ens predisposa en vista al coneixement de la localització dels fluxos bàsics i enfront a la mesura de les condicions d'accessibilitat d'un territori del qual en els següents apartats ens proposem conèixer el detall.)*



CARTA ARQUEOLÒGICA DE LES COMARQUES DE GIRONA

J. M. Nolle , J. Casas Diputació de Girona 1984

El resultat de la superposició de les estructures diversificada i direccionada (lateralitat, centralitat) és un territori fortament connectat, en el qual, com veurem, l'agregació de cada nou element implicarà alteracions de l'estructura vertebrada pels preexistents, en un procés en què la connexió a petita escala anirà cedint terreny a la connectivitat a escala territorial més tecnificada, i en el qual antics recorreguts entre assentaments esdevindran per l'evolució accessos domèstics vinculats a les unitats de producció agrària.

El que hem exposat ens aproxima a la idea del decisiu grau de participació del camí en la construcció del territori, el qual actua a la vegada en el doble vessant de transformar i canalitzar elements de transformació i esdevé un element inherent a l'organització física de l'espai.

En aquest sentit interpretarem aquesta participació des del coneixement dels diferents tipus d'elements d'accés, del grau de tecnificació que incorporen, dels comportaments i les qualitats amb relació a la posició que ocupen i a les aptituds del sòl en què es recolzen.

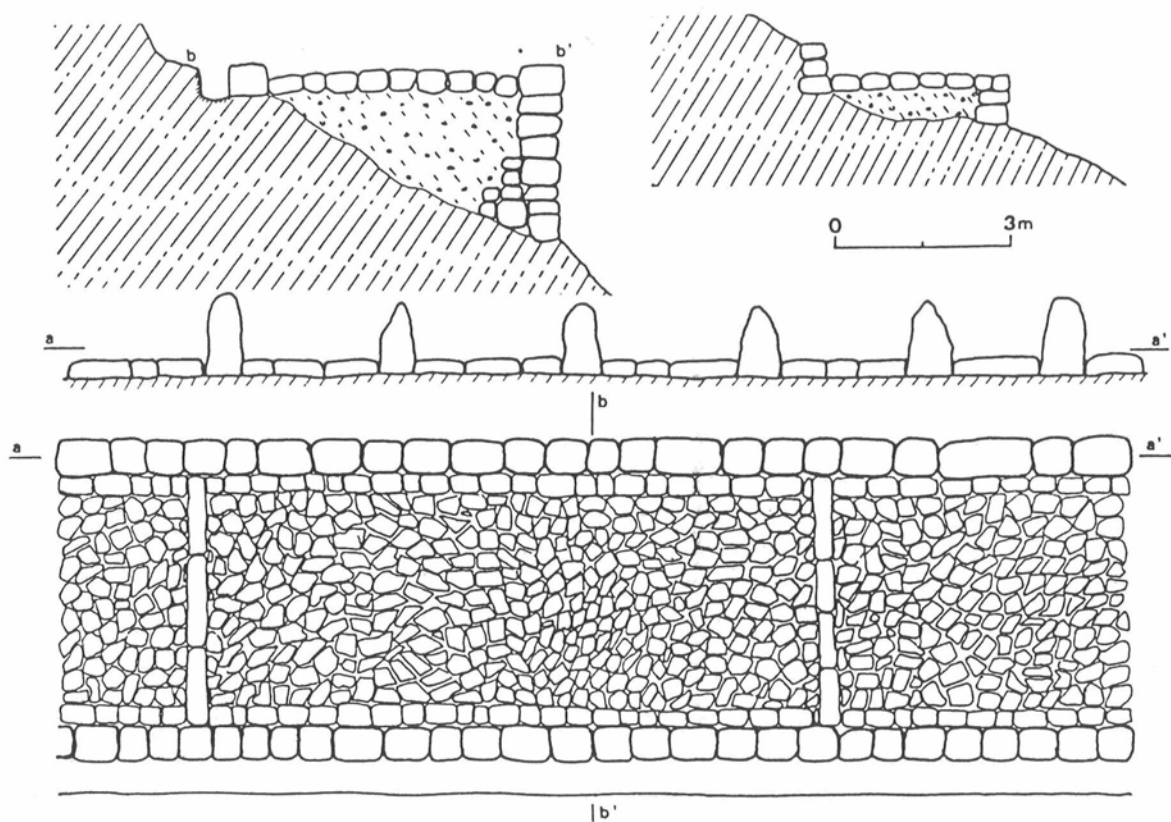
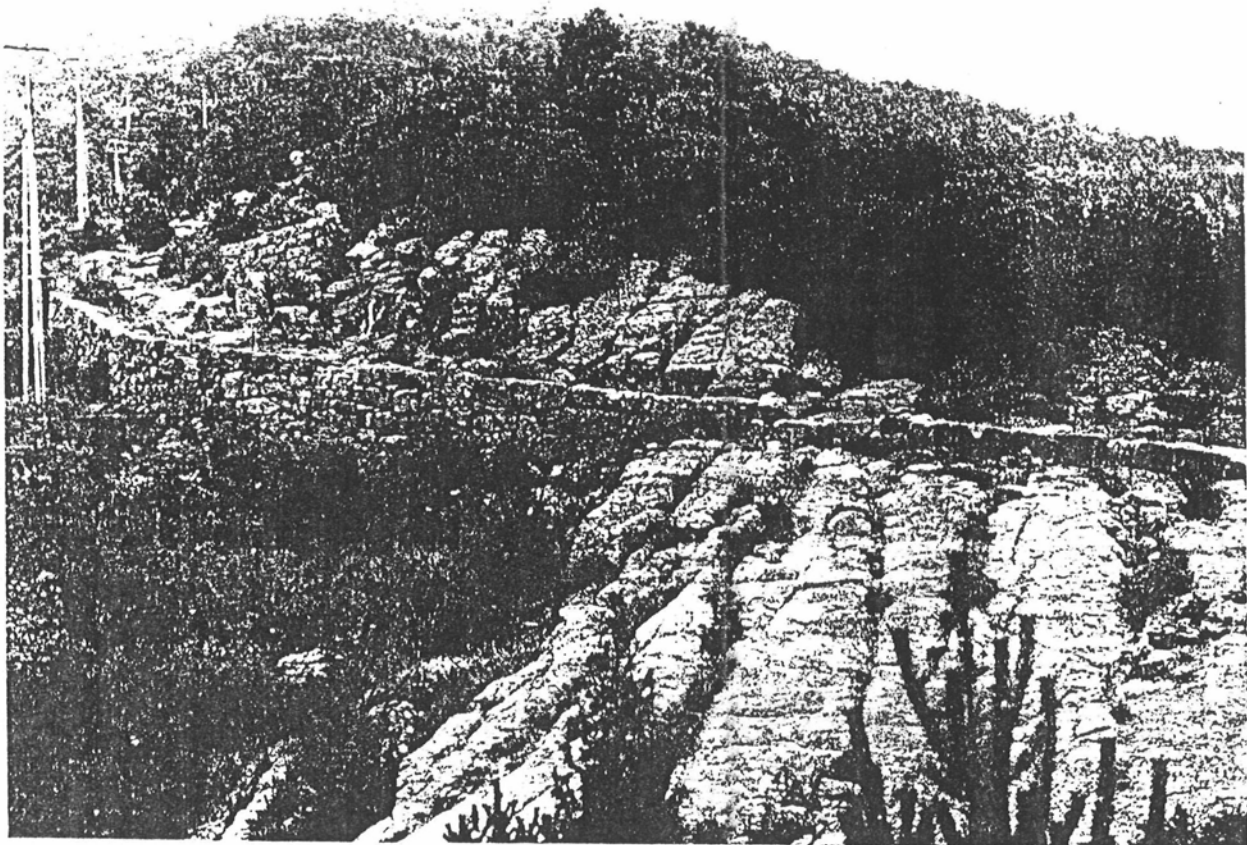
Ens interessarà especialment entendre quines són les implicacions de la seva implantació, i quines les lògiques constructives que indueixen en el territori, aspecte aquest darrer en el qual ens estendrem en el capítol III d'aquest treball, sobre la base de les "traces" que estructurin l'espai i les situacions de coincidència d'aquestes amb la funció camí.

Una primera lectura de les condicions de connectivitat territorial, ens l'aporta la "Carta Arqueològica de les Comarques de Girona" de J.M. Nolla i J.Casas (Patronat Eiximenis - Girona 1984), que ens permet conèixer el sistema de connexió romana consolidat sobre vies existents amb anterioritat a la conquesta de la península Ibèrica per l'exèrcit de Roma.

El model participa bàsicament de la qualitat direccionada, atès que com veurem es basa en la presència de la Via Augusta i de l'assentament d'Empúries, si bé ens mostra de forma incipient la superposició d'un sistema diversificat per la presència de vies secundàries de connexió.

Aquest sistema d'accés es vertebrava des de la Via Augusta que comunica Itàlia amb el sud de la península, i sobre la qual es mantenen diverses hipòtesis amb relació a la seva traça, en base a les també diferents opinions existents en la localització de les "Mansio" que suposadament la via hauria de relligar.





LÀM. LXXXVI. - Planta i seccions d'un tram de la Via del Capsacosta.

Els testimonis que ens han arribat no són abundants a la zona, conservant-se però parts excavades a la roca o trams empedrats, que permeten reconèixer la seva estructura i que defineixen una via amb amplada oscil·lant entre els 5 i 8 m., a la vegada que possibiliten aproximar la reconstrucció del recorregut des de l'actual frontera, connectant Figueres (Iuncaria), Girona (Gerunda) i Caldes de Malavella (Aquis Voconis), en una posició tangencial a les terres empordaneses que es manté en l'actualitat per la traça dels eixos bàsics de comunicació que abans hem anomenat externs, posició que ens remet a aquella marginalitat amb la qual identificàvem l'Empordà en el mapa de les grans unitats del relleu de Catalunya de Solé Sabaris.

De la mateixa manera, altres testimonis possibiliten la definició del recorregut de les branques que constitueixen la Via del Capsacosta que connecta amb Besalú i per la banda oriental amb el Port d'Empúries, segons els esquemes d'implantació que adjuntem.

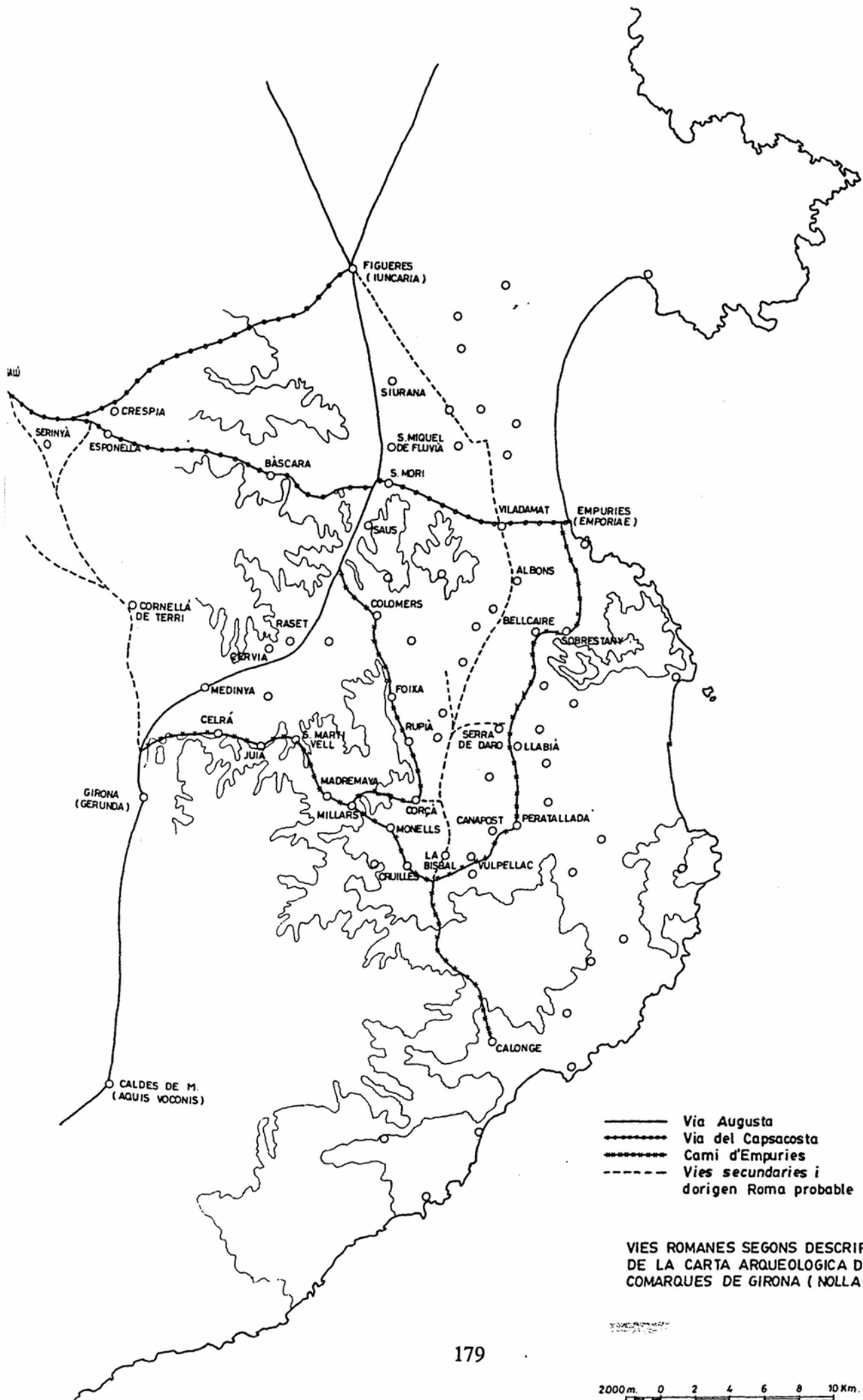
*(Vegeu en la reproducció de la Carta Arqueològica un primer referent del sistema.)*

El document que ens serveix de referència, a més de la informació arqueològica esmentada, és l'aportació de Pella y Forgas en la seva "Historia del Ampurdán", ja referida en altres ocasions, que ens permet definir els inicis d'una xarxa que el temps completarà, que ens aproxima al detall d'unes vies que més que connectar, relliguen el territori, conformant un extraordinari precedent del tipus de sistema que en les properes pàgines es posarà de manifest.

En concret es traça la via romana anomenada "Camí d'Empúries", que amb un recorregut més llarg del necessari per tal de suportar interconnexió d'assentaments, presenta dues branques amb punts extrems de contacte en la Via Augusta, el port d'Empúries i el sector de Calonge. Complementen aquests recorreguts diversos camins secundaris, dels quals no hi ha testimonis que permetin constatar el seu origen precís, que es vertebreren sobre un eix nord-sud en el corredor Garrigoles-Montgrí.

Aquest sistema viari, que en determinats trams aporta un alt grau de tecnificació, constitueix l'embrió d'una xarxa que evolucionarà de forma paral·lela al creixement de les antigues "Villae", generat per la progressiva ruralització de les estructures socials, especialment a partir de l'establiment dels gèneres de vida sota la influència dels senyors i de l'Església, consolidant-se una trama molt estable en el temps que organitzarà l'espai canalitzant els usos del sòl.

*(Ens remetem per a major claredat, al plànol que hem reconstruït a partir de les descripcions consultades, en el qual el relligat d'assentaments estructura un sistema fortament diversificat.)*



VIES ROMANES SEGONS DESCRIPCIÓ DE LA CARTA ARQUEOLÒGICA DE LES COMARQUES DE GIRONA (NOLLA-CASAS, 1)



### 2. 2. 1 Implantació del sistema.

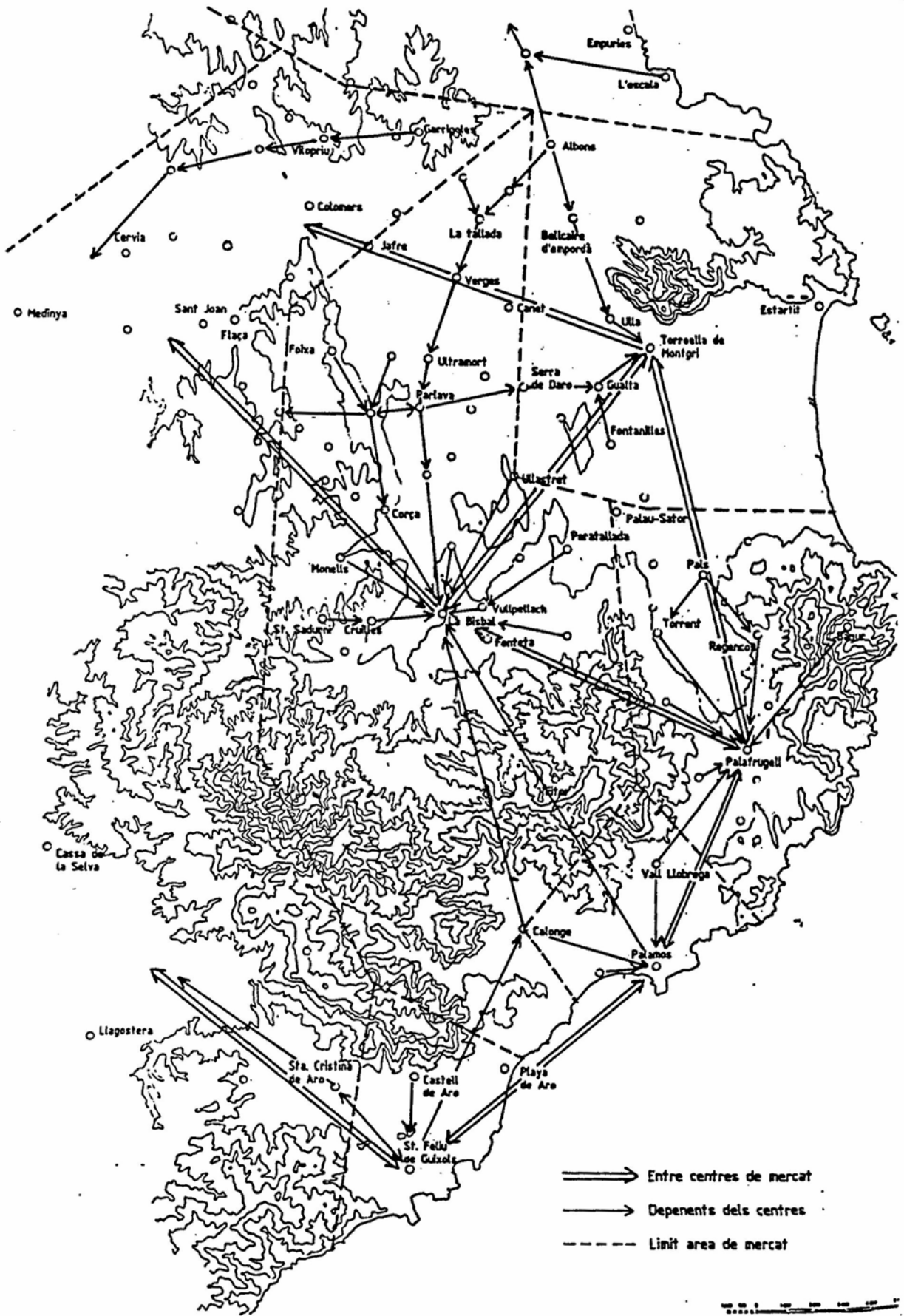
El viari es consolida des de les necessitats de connexió d'assentaments i d'accés a les terres de conreu, amb una participació decisiva en la definició de dominis i en la delimitació de finques i propietats. El resultat és una trama damunt el territori polaritzada per les connexions exteriors i pels centres de mercat que es diversifica en funció de l'ús i la divisió del sòl dominants i en la implantació de la qual s'estableix un diàleg constant amb el relleu, en què la posició del camí n'accentua les inflexions.

L'establiment dels centres de mercat, basat en els mercats setmanals, constitueix una referència bàsica en una economia fortament vinculada al sector agrari. Els mercats centren l'activitat i la relació comercials d'uns àmbits al voltant de la ciutat seu; àmbits que coneixem com a àrees de mercat, dins les quals les necessitats d'intercanvi local anirán teixint sistemes de connexió interna i d'enllaç amb les altres àrees.

Al Baix Empordà les àrees bàsiques són la de La Bisbal, ciutat on s'establí el mercat setmanal en el segle XIII, la de Torroella de Montgrí, i l'àrea de Palafrugell d'àmbit més reduït però que assoleix un pes específic equivalent a les altres amb la progressiva especialització industrial de la ciutat, i modernament amb la vinculació al sector turístic.

Altres centres de mercat es consoliden a Palamós i Sant Feliu de Guíxols, ambdós casos molt relacionats amb la presència dels respectius ports, fet que reforça la traça de connexió costa-interior ja des del període medieval. (En concret Palamós obté la concessió del mercat setmanal l'any 1277).

A un altre nivell cal considerar els mercats d'àmbit molt més local com seria el cas del de la vila de Verges o els vinculats a activitats gairebé monogràfiques, com el que s'esdevenia al veïnat d'Anyells situat prop del nucli de Corçà, en el qual el comerç de l'especialitat que li dona el nom està ja documentat en el segle XI i del qual cal relacionar la seva consolidació medieval amb la posició estratègica, recolzat sobre el camí d'Empúries i en un espai fronterer entre els comtats de Girona i d'Empúries.



AREES DE MERCAT I CONECTIVAT

Amb tot es formalitza una xarxa d'intercanvi molt diversificada que s'insereix dins un sistema comercial més ampli en el qual s'impliquen centres com Figueres, Banyoles i Girona.

L'esquema d'àrees de mercat que presentem, amb límits que necessàriament incorporen un progressiu factor d'indefinició basat en l'evolució regressiva en termes generals del pes dels mercats, ens aproxima al complex sistema de connexió que estructura el sector, sobre el qual es recolza la xarxa de camins.

El sistema es pot identificar des de la superposició de dos subsistemes basats, d'una banda, en la interconnexió de centres de mercat i d'aquests amb els eixos externs i, d'altra, en una polarització d'accessos en el centre de cada àrea, complementada per enllaços entre entitats menors que es formalitzen per recorreguts directes i sovint unitaris entre nuclis immediats, en una mena de superposició successiva de traces, que incorpora a cada nivell xarxes de gra més petit, definint damunt el sòl un dibuix que el dividirà en peces encaixades enmarcant les alteracions del relleu.

*(Vegeu el plànol d'àrees de mercat i fluxos de connectivitat interna. L'anàlisi comparativa d'aquest amb l'esquema direccionat que hem introduït abans és un bon referent de la duplicitat de condicions que estructuren el sistema, a la vegada que posa de manifest el condicionant de creixement que aquest incorpora en la xarxa d'assentaments, (radial, o tangencial) en relació a la posició i funció d'aquests.)*

